

Existența a două variante ale *Supplexului* în aceeași perioadă și în același loc este pentru autori semnificativă, ca dovadă a integrării în mișcarea politică de la 1790—1792 a meșteșugarilor și negustorilor brașoveni, în contextul pregătirilor celui de al doilea *Supplex*, a necesităților locale ale comunității șcheiene care se angajează în lupta pentru apărarea drepturilor cîștigate în perioada iosefinistă.

GHEORGHE GORUN

ION RANCA, VALERIU NIȚU, Avram Iancu. Documente și bibliografie. București, Editura Științifică, 1974, 350 p.

Închinată sărbătoririi evenimentului național, cu prilejul împlinirii unui veac și jumătate de la naștere și 125 de ani de la dezlănțuirea revoluției de la 1848—1849 în Transilvania, cartea cercetătorilor Ion Ranca și Valeriu Nițu, apărută la Editura științifică, se alătură, pe merit, celor mai reprezentative titluri și contribuții bibliografice privind lupta revoluționară a românilor la 1848—1849 în Transilvania, o putere populară, democratică, revoluționară. Cartea este închinată, cu deosebire, memoriei lui Avram Iancu, autorii adunînd cu înțelegere și dragoste în cuprinsul ei tot ce se cunoaște din scrisul lui Avram Iancu, în perioada de pregătire, în timpul și după revoluție, dezvăluindu-ne trăsăturile sale definitorii, capacitatea sa de conducător și luptător, democratismul, atașamentul și sacrificiul pe care le-a afirmat și dovedit pentru fericirea poporului român.

Structural, volumul a fost conceput în trei părți sau capitole. Primul dintre ele, intitulat *Documente despre Avram Iancu*, conține acte oficiale ale diferitelor autorități, din Transilvania sau Imperiu, cu referire directă la activitatea revoluționară între anii 1848 și 1852. Evident, sînt mărturii documentare disparate; primele două (doc. 1, 2) datează din primăvara anului 1848; vizează inițiativele tinărului avocat întors acasă, în Munți, implicit încercările autorităților de-al neutraliza, de-al îndepărta și asigura liniștea în Munții Apuseni unde primele manifestări ale crizei revoluționare au determinat numirea unei comisii pentru investigarea „instigărilor învrăjbitoare în sinul poporului român” însărcinată, de fapt, cu supravegherea mișcării moșilor și imobilizarea „agitatorilor” români — fapt veridic dezvăluit prin intermediul a patru rapoarte (doc. 3—6) în urma cercetării cărora autorii desprind, pe bună dreptate, concluzia că „ideea izolării lui Avram Iancu de masele de moți, în mijlocul cărora își ducea activitatea, s-a impus în fața autorităților după adunarea de la Cîmpeni, unde, cu toate că nu a luat cuvîntul, a fost apreciată ca periculoasă fie și numai simpla-i participare” (p. 23).

Restul documentelor aparțin postludiului revoluției; ele ne dezvăluie date inedite sau mai puțin cunoscute privind împrejurările arestării lui Avram Iancu, în decembrie 1849 la Hălmagiu, (doc. 7, 8, 9, 10), dar mai cu seamă amănunte noi despre inițiativa organizării, în primăvara anului 1850, a unei adunări populare în podgoria Aradului, la Cuvin, cu prilejul trecerii pe aici a lui Avram Iancu (doc. 11—12); despre supravegherea neconținută și sechestrarea arhivei sale personale (doc. 17). Documentul ultim (18) inclus în volum, ce repune în actualitate relațiile lui Avram Iancu în părțile Aradului, prin dezvăluirile ce le produce, manifestă, credem, o importanță deosebită — fapt pentru care ne permitem a-l recenza mai pe larg. Documentul este, de fapt, o constatare sau mai bine spus un răspuns al comisarului gubernial din Arad, Aczé Iános solicitată de prefectul cercului c.c. al Oradiei, Döry Gabor, în legătură cu petiția avocatului Ioan Popoviciu din Arad, înaintată Curtii, prin care solicită aprobarea constituirii unei Asociații pentru culturalizarea poporului. Rezumatul documentului, dat de autori la p. 48, vorbește despre „scopurile ascunse pe care le-ar urmări o asociație înglobînd 3 milioane de români, care s-au pus în legătură cu Avram Iancu și cu cei din Moldova și din Țara Românească pentru înființarea din nou a unei țări daco-române...”. Părerea noastră este că la 1852, la trei ani după înăbușirea revoluției, intelectualii români din Arad *solicita* *aprobarea statutelor pentru o societate culturală românească arădană iar nu transilvană sau a tuturor românilor din monarhia habsburgică*, așa cum a interpretat pentru prima dată Tr. Magoș, în *Mitropolia Banatului*, XIX, 4—6, 1969, p. 307—309, după el Dan Demșa, în *Studii și comunicări*. Biblioteca județeană Arad, Arad, 1974, p. 71, iar acum autorii acestui volum. Ne dezvăluie, prin urmare, acest document încercarea fruntașilor români intelectuali din părțile Aradului, în frunte cu avocatul Ioan Popovici, de-a înființa o asociație pentru culturalizarea poporului, a maselor românești din ținutul Aradului, asemeni *Societății de leptură* înființată în urmă doar cu 6 luni, la Oradea, prin strădania profesorilor Alexandru Roman și Dimitrie Ionescu (v. *Gazeta Transilvaniei*, 1851, p. 242—47; *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 10, 1852).

Raportul șefului c.c. al cercului Arad vizează, prin urmare, consecințele finale, ale înființării unor asemenea societăți în întreaga Transilvanie, care pot avea „o influență așa de mare asupra unei populații de trei milioane” și-ar putea să favorizeze formarea unei atitudini care avea să fie a neamului întreg. Că documentul în cauză trebuie interpretat doar astfel și nu altfel, ne-o confirmă faptul că românii arădeni au continuat strădaniile în această direcție, reușind să constituie în 1859 o *Societate literară* a gimnaziului, la 1861 mult dorita *Societate de leptură*, iar la 1867 *Asociațiunea Națională Arădană pentru cultura și conservarea poporului român*.

Așa cum a fost intitulată, a doua parte a volumului cuprinde *Mărturii contemporane despre Avram Iancu*, înmănunchind într-o manieră

unitară memorialistica românească mai importantă închinată lui Avram Iancu. Titlul amintește, evident, valoroasa lucrare a istoricului Pompiliu Teodor (Avram Iancu în memorialistică, Cluj, 1972) din ale cărei cuprins autorii au inclus fragmente ale unor memorii cunoscute, cu valoare deosebită. Ceea ce dă o notă și valoare aparte acestui capitol sînt numeroasele mărturii care au stat pînă acum răsfirate prin diferite publicații, astăzi rare, încadrate unui circuit restrîns și puțin accesibile. Majoritatea memoriilor evocă momente, evenimente din timpul revoluției, în cadrul cărora Avram Iancu a ocupat un loc distinct, în postură de organizator și conducător popular al revoluției românilor în Transilvania. Merită o atenție deosebită mărturiile contemporanilor Lucacs Béla, Ioan Oros-Rusu, cele lăsate de Al. Papiu-Ilarian, St. Ludwig Roth și Al. Russo, scrisoarea luptătorului revoluționar Aron Crainic, dar mai ales *Raportul* rămas de la Avram Iancu despre faptele cetelor armate românești de sub comanda sa — document de primă însemnătate pentru istoria revoluției românilor în Transilvania — din cauza căruia, pentru că a început să-l publice, la 1850, autoritățile habsburgice au suprimat Foaia pentru minte, inimă și literatură.

Capitolul ultim cuprinde *Bibliografia selectivă a documentelor, studiilor, articolelor, creațiilor literare, informațiilor, relatărilor etc. despre Avram Iancu și epoca sa*, apărute între 1848 și 1972. Titlurile adunate au fost așezate cronologic — fapt care nu numai că-i sporește valoarea documentară, dar o transformă, credem, într-un instrument util cercetătorilor epocii și cititorilor deopotrivă, tuturor celor interesați să cunoască evoluția ideilor sau interpretărilor date personalității și epocii lui Iancu, după criteriul monografic.

Privită în ansamblu, lucrarea istoricilor Ion Ranca și Valeriu Nițu reprezintă o carte de valoare pentru istoria modernă a Transilvaniei, un omagiu de bună credință celui ce a fost, este și va fi Avram Iancu, „Craiu Munților” — patriotul și luptătorul din Munții Apuseni pentru afirmarea Transilvaniei ca Țară românească prin intransigență revoluționară.

FLORIAN DUDAȘ

NICOLA BOSNACOV, TVETAN SIMEONOV, MARIA VASILEVA, **Grivița, Plevna, Smîrdan (1877—1878)**, Editura Direcției Muzeelor militare istorice Plevna, 119 p.

Istoriografia războiului de la 1877—1878 s-a îmbogățit considerabil pe parcursul anilor, cele dintîi lucrări și cărți apărînd chiar în anul 1878. Acestea li s-a adăugat prodigioasa publicistică pe marginea evenimentului, ale cărui semnificații au fost relevate de numeroșii